

ЛИТЕРАТУРА

1. Лагута, О. Н. Метафорология : теоретические аспекты / О. Н. Лагута. – Новосибирск : Новосиб. гос. ун-т, 2003. – Ч. 1. – 144 с.
2. Арутюнова, Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. : пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. – М., 1990. – С. 5–32.
3. Блэк, М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры : сб. : пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. – М., 1990. – С. 153–172.
4. Баранов, А. Н. Когнитивная теория метафоры : почти двадцать пять лет спустя / А. Н. Баранов // Метафоры, которыми мы живем : пер. с англ. / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М., 2004. – С. 7–21.
5. Лакофф, Дж. Метафоры, которыми мы живем : пер. с англ. / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
6. Lakoff, G. The Contemporary Theory of Metaphor [Electronic resource] / G. Lakoff. – Mode of access : <https://terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-ConTheorMetaphor.pdf> . – Date of access : 10.01.2019.
7. Деева, Н. В. Перцептивные метафоры в репрезентации концептов «ЖИЗНЬ» и «ЗУСИЕ» / Н. В. Деева. – Режим доступа : <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-3217e83e-10b7-4dae-8cd9-800050f4bb4d>. – Дата доступа : 10.01.2019.

The article highlights the range of metaphors found in citations and aphorisms enabling us to understand the abstract subject matter of human existence in terms of more concrete and highly structured subject matters such as adventure, dream, mountain etc.

Поступила в редакцию 05.03.2019

Г. М. Старасціна

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ КАТЭГОРЫЙ ПРАСТОРЫ І ЧАСУ Ў НАЦЫЯНАЛЬНАЙ МОЎНАЙ КАРЦІНЕ СВЕТУ

(на матэрыяле саматычных фразеалагізмаў

з кампанентам ‘вока/вочы’ з рамана І. Мележа «Людзі на балоце»

і яго перакладу на нямецкую мову)

Статья исследует пространственные и временные семантические характеристики белорусских соматических фразеологизмов с компонентом ‘глаз/глаза’. Определяется тип межъязыковой фразеологической эквивалентности фразеологизмов, выявляется общее и специфическое в их значении и функционировании. В основе исследования лежит фактический материал, который был извлечен из романа И. Мележа «Люди на болоте» и его перевода на немецкий язык.

У апошнія гады ў сучаснай лінгвістыцы значная ўвага надаецца вывучэнню фразеалогіі ў лінгвакультуралагічным аспекце, паколькі менавіта фразеалагічны фонд мовы адлюстроўвае асаблівасці этнічнага светаўспрымання, спецыфічныя рысы нацыянальнай культуры. Даследаваннем фразеалогіі ў лінгвакультуралагічным і кагнітыўным аспектах займаліся шматлікія навукоўцы (В. А. Арцёмава [1], А. С. Дзядова [2], Я. Я. Іваноў [3; 4], У. І. Коваль [5], М. Л. Каўшова [6], А. С. Кубракова [7], В. А. Ляшчынская [8], В. А. Маслава [9], В. М. Тэлія [10] і інш.). Аб'ектам нашага даследавання сталі саматычныя фразеалагізмы – шырокая група ўстойлівых адзінак, якія адрозніваюцца ўніверсальнасцю і выразнай антрапацэнтрычнасцю. У межах артыкула ўвага скіравана на ўстойлівыя адзінкі з кампанентам 'вока/вочы', якія маюць семантычныя прыкметы прасторы і часу. Фактычны матэрыял быў вылучаны з рамана Івана Мележа «Людзі на балоце» і яго перакладу на нямецкую мову. Мэта артыкула заключаецца ў вызначэнні агульных і адметных рыс у семантыцы беларускамоўных і нямецкамоўных фразеалагічных адзінак з кампанентам 'вока/вочы', у выяўленні закадзіраваных у іх унутранай форме ўніверсальных і нацыянальных элементаў моўнай свядомасці.

Саматычная фразеалогія выражае ўяўленне носьбітаў мовы аб прасторы і часе. Не выклікае сумнення, што кожны асобны акт зрокавага ўспрымання адбываецца ў які-небудзь момант часу і мае пэўную лакалізацыю. У гэтым сэнсе час і прастора іманентна прысутнічаюць у любой сітуацыі зрокавай перцэпцыі, што выяўляецца і на моўным узроўні. У якасці крытэрыяў аналізу погляду варта разглядаць *часавы аспект* (частата і працягласць зрокавага кантакту, ступень інтэнсіўнасці кантакту вачэй) і *прасторавыя характарыстыкі* погляду (напрамак руху вачэй, накіраванасць погляду да аб'екта ўспрымання ці ад яго).

Паміж катэгорыямі «прастора» і «час» прасочваецца цесная ўзаемасувязь, таму большасць саматычных фразеалагізмаў з кампанентам 'вока/вочы' маюць сінкрэтычную семантыку.

У большасці прааналізаваных фразеалагізмаў з кампанентам 'вочы' дамінантнай з'яўляецца семантычная прыкмета 'прастора'. Гэта тлумачыцца сутнасцю зрокавай перцэпцыі, якая здзяйсняецца не сама па сабе, а з удзелам аб'ектаў, якія займаюць пэўнае становішча ў прасторы. У свядомасці беларусаў вобраз прасторы ўяўляе сабой трохмерную сістэму каардынат, якая адлюстроўвае натуральную арыентацыю чалавека ў акаляючым асяроддзі. У цэнтры гэтай сістэмы знаходзіцца чалавек і прымаецца за зыходны пункт адліку. Гэтым тлумачыцца той факт, што размяшчэнне аб'ектаў у прасторы апісваецца з пазіцыі чалавека як назіральніка, які з'яўляецца прасторавым арыенцірам (перцэптарам). Менавіта чалавек у працэсе свайго вопыту адбірае найбольш рэлевантныя для яго арыенціры ў прасторы, у якасці якіх могуць выступаць знешнія сістэмы каардынат і месцазнаходжанне аб'екта.

Сітуацыя зрокавай перцэпцыі можа рэпрэзентавацца з дзвюх пазіцый.

1. Пазіцыя суб'екта ўспрымання, напрыклад: *Жне і не азірнецца [Васіль], сагнуўся, утаропіўся ў зямлю, бачыць толькі жытнёвыя сцяблы ды пера-*

вясла – хоць бы раз **кінуў вокам** на яе, на Ганну [11, с. 213]. // *Er arbeitete beharrlich; ohne sich einmal aufzurichten, sah er nur die Roggenhalme und die Garbenbänder – und warf nicht einen einzigen Blick zu Hanna* [12, S. 277]. Параўн.: беларус. *кінуць вокам (на каго, на што)* ('глядзець зрэдку ці мелькам, імгненна') – ням. *einen Blick werfen* (дасл. 'кінуць позірк').

2. Пазіцыя суб'екта дзеяння, напрыклад: *Ганне кінуліся ў вочы музыкі ў латцях, аблепленыя гразёю да кален...* [11, с. 374]. // *Hanna fiel auf, dass die Musikanten Bastschuhe trugen und bis zu den Knien mit Schlamm bespritzt waren* [12, S. 490]. Параўн.: беларус. *кінуцца ў вочы* ('міжвольна запыняць на сабе чыю-н. увагу, быць асабліва прыкметным') – ням. *auffallen* ('кідацца ў вочы, здзівіць, здзіўляць').

Зрокавы кантакт – важная частка невербальных зносін паміж людзьмі, неабходная ўмова паспяховай камунікацыі. Візуальны кантакт з'яўляецца своеасаблівым аб'яднаннем, дзе кожны з суразмоўцаў уключаецца ў асабістую прастору іншага. Аптымальная працягласць і частата зрокавага кантакту вызначаецца традыцыямі і культурай пэўнага народа.

Як вядома, позірк, накіраваны прама, мае фізіялагічнае значэнне і абумоўлівае аб'ёмнае бачанне. Чалавек, які глядзіць прама ў вочы, у беларускай культуры ўспрымаецца як адкрыты і сумленны, напрыклад: – *А калі на тое, дзядзько, дак я самы першы выйду к сталу, к самому начальству, і заяўлю – проста ў вочы: не муціце ваду, не трывожце людзей!* [11, с. 305]. // *“Wenn das so kommen sollte, wie Sie sagen, Chalimon, dann will ich als erster an den Vorstandstisch treten und der Obrigkeit direkt ins Gesicht sagen: Wozu trübt ihr das Wasser, warum bringt ihr Unruhe unters Volk?”* [12, S. 402]. Параўн.: беларус. *у вочы (казаць)* ('адкрыта і нічога не хаваючы, у прысутнасці каго-н.') – ням. *ins Gesicht* (дасл. 'у твар'). У перакладзе саматычнаму кампанету 'вочы' адпавядае кампанент 'твар', які суадносіцца з корнем нямецкага дзеяслова *sehen* 'бачыць'. Абодва фразеалагізмы актуалізуюць сему 'зрок', характарызуюць сітуацыю з пазіцыі суб'екта дзеяння і спараджаюць станоўчую ацэннасць: суб'ект зрокавай перцэпцыі ўяўляецца сумленным, упэўненым у сабе чалавекам.

Адсутнасць зрокавага кантакту пры камунікацыі разглядаецца як нежаданне ўзаемадзеяння, выцясненне суразмоўцы з асабістай прасторы, напрыклад: *Абдзіраючы лінкую шкурку з бульбін, Васіль хмурыў лоб і ўсім сваім выглядам паказваў, што ён зусім не бянтэжыцца, што яму вядома, як належыць у такім разе трымацца мужчыну, але вачэй на Ганну не падымаў і ў думках злаваў на свае асабліва непаслухмяныя пальцы* [11, с. 25]. // *Beim Abpellen der klebrigen Kartoffelschalen runzelte Wassil die Stirn, er wollte so tun, als sei er völlig unbefangen und wisse, wie sich ein Mann in solcher Lage zu benehmen habe, doch er vermied es, Hanna anzusehen, und ärgerte sich über seine widerspenstigen Finger* [12, S. 30]. Параўн.: беларус. *не падымаць вочы* ('не глядзець на каго-н.') – ням. *vermied anzusehen* ('пазбягаў глядзець'). У гэксце перакладу назіраем адсутнасць саматычнага фразеалагізма. Беларускамоўная ўстойлівая адзінка перадаецца апісальна, што сведчыць пра яе нацыянальную адметнасць.

Нежаданне бачыць, заўважаць што-небудзь супярэчыць культурным устаноўкам, згодна якім зрок з'яўляецца сімвалам адной з найвышэйшых каштоўнасцей чалавека. Фразеалагізм *заплюшчваць вочы на што-небудзь* перадае стэрэатыпнае ўяўленне пра нежаданне заўважаць недахопы, рэагаваць на відавочныя памылкі і парушэнні, напрыклад: – *І ты не вельмі – на абразы!.. Не намі заведзена... – Дак што, як не намі! Вочы заплюшчыць?* [11, с. 168]. // “*Du brauchst auch nicht so verbissen über die Ikonen herzuziehen! Nicht wir haben sie uns ausgedacht.*” “*Na und, was folgt daraus? Sollen wir die Augen davor verschließen?*” [12, S. 218]. Параўн.: беларус. *заплюшчваць вочы на што-небудзь* (‘знарок не заўважаць чаго-н. важнага, значнага’) – ням. *die Augen verschließen* (‘закрываць вочы’). Абодва фразеалагізмы ўзыходзяць да проціпастаўлення ‘святло – цемра’ і да сімвалічна звязанага з ім проціпастаўлення ‘веды – адсутнасць ведаў аб чым-небудзь’. Прааналізаваныя фразеалагічныя адзінкі дзвюх моў маюць агульную семантыку і ўнутраную форму, бо адлюстроўваюць універсальнае, агульначалавечае бачанне свету, вербалізуюць вопыт пазнання чалавекам самога сябе ў працэсе ўзаемадзеяння з навакольным асяроддзем.

Паняцце прасторы цесна звязана з такімі параметрамі, як *мяжа, рубеж, край*. Значэнне няпэўнасці, адсутнасці ўсякага роду межаў актуалізуецца ва ўстойлівай адзінцы *куды вочы глядзяць*, напрыклад: *Захацелася ўскочыць, кінуцца. Абы-куды, толькі б з хаты! Куды вочы глядзяць!* [11, с. 358]. // *Sie wollte aufspringen, fortrennen. Irgendwohin! Wohin die Augen sie führten!* [12, S. 470]. Параўн.: беларус. *куды вочы глядзяць* (‘у няпэўным напрамку, не выбіраючы дарогі, абы-куды, невядома куды’) – ням. *wohin die Augen sie führten* (дасл. ‘куды яе вялі вочы’). Адсутнасць эквівалентнага фразеалагізма ў нямецкай мове сведчыць аб адметнай нацыянальнай семантыцы беларускамоўнай устойлівай адзінкі.

Зрокавая перцэпцыя можа ажыццяўляцца пры актыўнасці толькі часткі вачэй, якая вызначаецца як *край*, напрыклад: *Калі ехала па вуліцы, хоць старалася не глядзець, у цемры краем вока заўважыла: на Васілёвым двары – ціха, нуста* [11, с. 385]. // *Auf der Fahrt zu Hluschak schielte sie verstohlen zu Wassils Hof hinüber und sah, dass er still und verödet dalag* [12, S. 504]. Параўн.: беларус. *краем вока* (‘крыху, нядоўга, імгненна’) – ням. *verstohlen schielen* (дасл. ‘употай скоса пазіраць’). Наяўнасць перыферычнай часткі вачэй *край* у структуры беларускамоўнага фразеалагізма стварае значэнне ‘глядзець употай’. Суб’ект зрокавай перцэпцыі хоча, каб тое, чаму ён надае ўвагу, засталася незаўважаным. У дадзеным выпадку фразеалагізм перакладаецца кантэкстуальна, хоць у нямецкай мове і існуе ўстойлівая адзінка з падобнай семантыкай *aus den Augenwinkeln* (‘краем вока’).

Моўная карціна свету фіксуе, што суб’ект можа толькі выпадкова трапіць у поле зроку іншай асобы, напрыклад: *Звычайна, калі не трэба, Валодзька многа разоў на дзень трапляўся на вочы, цэлымі днямі ў іх, Чарнушкаў, у хаце або на двары з Хведзькам гуляў* [11, с. 67]. // *Gewöhnlich brauchte man ihn gar nicht zu suchen, er lief einem dauernd über den Weg, den ganzen Tag spielte er mit Chwedzka in Tscharnuschkas Haus oder in der Nähe*

[12, S. 84]. Параўн.: беларус. *трапляць на вочы* ('выпадкова прыцягваць чыю-н. увагу, быць заўважаным, убачаным, нечакана сустрэцца з кім-н.') – ням. *j-t über den Weg laufen* ('выпадкова сустрэць каго-н. '; дасл. 'пераб'ягаць праз дарогу'). Фразеалагізмы арыгінала і перакладу маюць розную ўнутраную форму, аднак анолькавую семантыку. Устойлівыя адзінкі актуалізуюць сему 'выпадковасць' і адлюстроўваюць рознае стэрэатыпнае ўяўленне ў двух народаў аб раптоўнасці, незапланаванасці сустрэчы.

Моўная карціна свету надае зрокаваму ўспрыманню вялікую пазнавальную каштоўнасць і разглядае вочы як прыярытэтны канал, які дапамагае пацвердзіць ці аспрэчыць праўдзівасць выказвання. Гэтае ўспрыманне заснавана на сумежных паняццях: орган зроку – зрок як перцэптыўны спосаб успрымання; зрокавая памяць – веды. На моўным узроўні гэта выяўляецца ў семантыцы фразеалагізма *бачыць на свае вочы*, напрыклад: – *I ты не трасіся вельмі! Мо яно, як той казаў, і праўда... Не даказаў ніхто, не бачыў на свае вочы...* [11, с. 168]. // "*Und du reg dich nicht so auf! Vielleicht stimmt's, was er sagt. Niemand hat's bewiesen, niemand hat ihn mit eigenen Augen gesehen*" [12, S. 217]. Параўн.: беларус. *на свае вочы (бачыць)* ('непасрэдна сам, непасрэдна самому, без пасрэднікаў') – ням. *mit eigenen Augen (sehen)* ('сваімі вачамі'). Наяўнасць эквівалентнага фразеалагізма ў нямецкай мове дазваляе зрабіць вывад аб тым, што ў беларускага і нямецкага народаў вочы з'яўляюцца сімвалам ведаў. Калі пэўны аб'ект трапляе ў поле зроку перцэптара, ён атрымлівае аб ім пэўную інфармацыю і ўпэўнены ў яе дакладнасці.

Адсутнасць зрокавага кантакту і выхад аб'екта ўспрымання з поля зроку таксама мае моўнае выражэнне, напрыклад: *Толькі калі Сарока сышла з вачэй, Глушак даў волю радасці* [11, с. 301]. // *Aber kaum war sie verschwunden, ließ der Alte seiner Freude freien Lauf* [12, S. 30]. Параўн.: беларус. *з вачэй (сыці)* ('далей ад каго-н., каб не было відаць') – ням. *verschwinden* ('знікнуць'). Беларускамоўны фразеалагізм мае выразную нацыянальную семантыку, аб чым сведчыць адсутнасць эквівалента ў нямецкай мове.

У некаторых выпадках дамінантнай можа быць семантычная прыкмета *час*. Так, сема 'хутка' актуалізуецца ў наступных фразеалагізмах: *Усё, над чым дрыжалі не адзін месяц і што трэба было расцягнуць да лета, хутка, на вачах, рабілася смажаным і печаным* [11, с. 365]. // *Die mühselig angelegten Vorräte, die bis zum Sommer hatten reichen sollen, verwandelten sich im Nu in Gebratenes und Gebackenes* [12, S. 478]. Параўн.: беларус. *на вачах* ('хутка, увачавідкі') – ням. *im Nu* ('хутка, імгненна'). Абодва фразеалагізмы актуалізуюць сему 'хутка', аднак нямецкамоўная ўстойлівая адзінка мае іншую ўнутраную форму і ў яе складзе адсутнічае саматычны кампанент *вочы*.

Фразеалагізм *у вочы не бачыць* таксама валодае часавым значэннем і актуалізуе сему 'ніколі', напрыклад: – *Не знаю я яго. У вочы не бачыў нават...* [11, с. 345]. // "*Ich kenn ihn nicht. Hab ihn nie gesehen*" [12, S. 453]. Параўн.: беларус. *у вочы (не бачыць)* ('зусім і ніколі (не бачыць каго-н.,

што-н.)’) – ням. *nie* (дасл. ‘ніколі’). У дадзеным выпадку назіраем нефразеалагічны пераклад (устойлівая адзінка перадаецца словам), што тлумачыцца своеасаблівай нацыянальнай спецыфікай беларускамоўнага фразеалагізма.

Моўная карціна свету фіксуе, што зрок можна разглядаць на фоне ваеннай тэрміналогіі, пра што сведчыць фразеалагізм *страляць вачамі*, які таксама мае часавую семантыку і актуалізуе сему ‘імгненна’. Напрыклад: *Сарока, сыплючы словамі, **страляла вочкамі** то на аднаго, то на другога, а найчасцей на старога Глушака, як бы чакала ўхвалы свайму красамоўству, свайму спрыту* [11, с. 250]. // *Saroka, aus der es nur so raussprudelte, **schoß mit ihren Blicken** nach allen Seiten, am häufigsten aber zu dem alten Hluschak, als heische sie Beifall für ihre schönen Reden und die geschickten Sprüche* [12, S. 326]. Параўн.: беларус. *страляць вачамі* (‘кідаць кароткія, хуткія позіркi’) – ням. *mit den Blicken schießen* (дасл. ‘страляць позіркамі’). Саматычны кампанент беларускага фразеалагізма *вочы* і назоўнік *die Blicke* (‘позіркi’) маюць аднолькавую сему ‘зрок’, таму ў перакладзе ўдаецца стварыць падобны зрокавы вобраз, дзе *вочы/позірк* сімвалічна разглядаюцца як сродак псіхалагічнага ўздзеяння на чалавека. У аснове фразеалагізма ляжыць метафара, заснаваная на прыпадабненні, дзе *вочы* параўноўваюцца са зброяй. Кампанент *страляць* суадносіцца з антропным кодам культуры і выяўляе чалавечую перспектыву спасціжэння часу, бо называе дзеянне, на якое чалавек траціць мала часу.

Аналіз саматычных фразеалагізмаў паказвае, што даволі часта часавы аспект спалучаецца з прасторавай характарыстыкай погляду. Так, пры ўказанні на працягласць зрокавага кантакту вачэй адзначаецца і напрамак іх руху, напрыклад: *Ён (Васіль) намерыўся ісці, але Ганна, зразумеўшы гэта, ускінула на яго **вочы**, ціха, спалохана прызналася: – Мне страшна...* [11, с. 25]. // *Er wandte sich zu Gehen. Hanna begriff, dass es ihm ernst war, sie **sah ihn an** und gestand leise: “Ich fürchte mich”* [12, S. 31]. Параўн.: беларус. *Ускінулаць вочы* (‘хутка глядзець на каго-н.’) – ням. *ansehen* (‘(па)глядзець на каго-н.’). На нямецкую мову беларускі фразеалагізм перадаецца дзеясловам, пры гэтым у перакладзе губляецца як саматызм *вочы*, так і не адлюстроўваецца часавая семантыка, закладзеная ў беларускамоўнай устойлівай адзінцы.

Пры характарыстыцы накіраванасці позірку да аб’екта зрокавай перцепцыі адзначаецца і ступень інтэнсіўнасці кантакту вачэй, напрыклад: *Няўжо ж такі і не павернецца да яе, не гляне? – ужо раўніва думае Ганна, не сярдзіта, а больш лагодна, цікаўна, і **не зводзіць вачэй** з Васіля* [11, с. 213]. // *Oder er sich wirklich kein einziges Mal nach mir umdreht? – dachte Hanna beunruhigt und **wandte kein Auge** von Wassil* [12, с. 277]. Параўн.: беларус. *не зводзіць вачэй з каго-н.* (‘пільна сачыць, назіраць за кім-н.’) – ням. *kein Auge von j-m wenden* (‘не зводзіць вачэй з каго-н.’). На нямецкую мову беларускамоўны фразеалагізм перадаецца эквівалентным адпаведнікам.

Даследаванне паказвае, што сярод розных тыпаў прасторава-часавых адносін, уласцівых семантыцы саматычных фразеалагізмаў з кампанентам *вока*, часцей за ўсё выдзяляецца адна дамінантная семантычная прыкмета (табліца).

Прасторавы-часавы кампанент саматычных ФА з кампанентам ‘вока/вочы’
(колькасная рэпрэзентацыя)

Дамінантная семантычная прыкмета	Арыгінал	Пераклад
Дамінантная прыкмета ‘час’		
Працягласць зрокавага кантакту (імгненна, хутка)	6	0
Частата зрокавага кантакту (ніколі)	1	0
Ступень інтэнсіўнасці кантакту вачэй	4	3
Дамінантная прыкмета ‘прастора’		
Напрамак руху вачэй (прама)	1	0
Накіраванасць погляду да аб’екта ўспрымання	1	0
Накіраванасць погляду ад аб’екта ўспрымання	3	0
Адсутнасць зрокавага кантакту	1	0
Абмежаванасць зрокавага ўспрымання	1	0
Неабмежаванасць зрокавага ўспрымання	1	0
З’яўленне аб’екта ў полі зроку	3	1
Выхад аб’екта з поля зроку	2	1

Дадзеныя табліцы наглядна дэманструюць колькасную неадпаведнасць наяўнасці дамінантнай прыкметы ‘прастора’ або ‘час’ у семантыцы саматычных фразеалагізмаў арыгінала і перакладу з кампанентам ‘вока/вочы’. Гэты факт не сведчыць аб сэнсавай неадпаведнасці суадносных кантэкстаў беларускай і нямецкай моў, аднак дазваляе вылучыць універсальныя і адметныя нацыянальныя элементы моўнай свядомасці носьбітаў дзвюх моў.

Універсальныя рысы выяўляюцца ў тым выпадку, калі фразеалагічныя адзінкі адлюстроўваюць агульначалавечае бачанне свету, вербалізуюць вопыт пазнання чалавекам самога сябе ў працэсе ўзаемадзеяння з навакольным асяроддзем (беларус. *на свае вочы (бачыць)* – ням. *mit eigenen Augen (sehen)*; беларус. *не зводзіць вачэй з каго-н.* – ням. *kein Auge von j-m wenden*; беларус. *страляць вачамі* – ням. *mit den Blicken schießen*; беларус. *Заплюшчваць вочы на што-небудзь* – ням. *die Augen verschließen*).

Нацыянальная адметнасць выяўляецца ў тых фразеалагічных адзінках, якія акумулююць гістарычны вопыт народа, адлюстроўваюць спецыфіку яго менталітэту, што дазваляе казаць пра ўнікальнасць асобных фрагментаў фразеалагічнай карціны свету (беларус. *трапляць на вочы; на вачах; у вочы (не бачыць); ускінуць вочы; з вачэй (сысці)* і г.д.).

Такім чынам, разам з пэўным падабенствам саматычнай фразеалогіі беларускай і нямецкай моў, абумоўленым універсальнасцю саматычнага культурнага кода, у абедзвюх мовах існуе вялікая колькасць нацыянальна-спецыфічных адзінак, якія не маюць дакладных эквівалентаў, што тлумачыцца як лінгвістычнымі, так і экстралінгвістычнымі фактарамі.

ЛІТАРАТУРА

1. *Арцёмава, В.* Катэгорыя прасторы ў моўнай карціне свету (на матэрыяле беларускай і англійскай фразеалогіі) / В. Арцёмава, Г. Назарава // Фалькларыстычныя даследаванні : Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі : зб. навук. арт. / пад навук. рэд. В. В. Прыемка, Т. В. Лук'янавай ; уклад.: Т. А. Марозава. – Мінск, 2013. – Вып. 10. – С. 189–197.
2. *Дзядова, А. С.* Чалавек у лустэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі / А. С. Дзядова ; М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, УА «Віцеб. дзярж. ун-т імя П. М. Машэрава», Каф. беларус. мовазнаўства. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2013. – 161 с.
3. *Іваноў, Я. Я.* Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – 208 с.
4. *Іваноў, Я. Я.* Нацыянальна-культурная семантыка беларускай мовы і праблема яе лінгвакраіназнаўчай рэпрэзентацыі (на матэрыяле моўнай афарыстыкі) / Я. Я. Іваноў // Сацыякультурная прастора мовы (сацыяльныя і культурныя аспекты вывучэння беларускай мовы) / С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў, Н. Б. Мячкоўская. – Мінск, 1998. – С. 33–62.
5. *Коваль, У. І.* Чым адгукаецца слова : фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях / У. І. Коваль. – Мінск : Нар. асвета, 1994. – 48 с.
6. *Ковшова, М. Л.* Лингвокультурологический метод во фразеологии. Коды культуры / М. Л. Ковшова. – М. : УРСС, 2012. – 459 с.
7. *Кубрякова, Е. С.* Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1987. – 200 с.
8. *Ляшчынская, В. А.* Базавыя канцэпты фразеалагічнай карціны свету / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2015. – 223 с.
9. *Маслова, В. А.* Лингвокультурология : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
10. *Телия, В. Н.* Русская фразеология : семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 288 с.
11. *Мележ, І.* Збор твораў : у 10 т. / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ., 1983. – Т. 5 : Людзі на балоце : раман з «Палескай хронікі». – 415 с.
12. *Melesh, I.* Menschen im Sumpf / I. Melesh. – Berlin : Verl. Volk und Welt, 1974. – 519 S.

The article deals with the spatial and temporal semantic characteristics of Belarusian somatic phraseological units with the component 'eye/eyes'. The type of interlingual phraseological equivalence of phraseological units is determined, the general and specific in their meaning and functioning are revealed. An actual material, which was extracted from the novel written by I. Melezh "People of the Marsh" and its translation into the German language, is in the focus of the research.

Поступила в редакцию 12.03.2019